

# راهکارهای اثبات عدم تناقض در قرآن کریم

محبوبه قاعدی<sup>۱</sup>

## چکیده

یکی از مباحث مطرح شده در کتاب‌های علوم قرآن و تفاسیر، موضوع تناقض آیات قرآن است که از نخستین سده‌های اسلامی، مسئله تناقض و تعارض در قرآن با انگیزه‌ها و دلایل مختلفی مطرح شده است. عده‌ای با انگیزه‌های مختلف و به جهت مخالفت و جلوگیری از توسعه و گسترش اسلام، درصدد آن برآمده‌اند تا در قداست و الهی بودن این کلام الهی خدشه نمایند. در این مقاله با استفاده از مطالعات کتابخانه‌ای و بررسی آیات قرآن به ارائه راهکارهای اثبات عدم تناقض در قرآن کریم پرداخته شده است. با بررسی در ظاهر آیات و معارف آیات قرآن به این نتیجه می‌رسیم که یک نظم و هماهنگی ویژه در آیات آن حاکم است و نیز در معارف آن هیچ گونه تناقض و تضادی وجود ندارد. با اتخاذ مبنای صحیح در تفسیر و در نظر گرفتن قواعد و قرائن تفسیر می‌توان به تحلیل درستی از آیات قرآن رسید و این نتیجه رسید که در هیچ جای قرآن، دو آیه متناقض و یا متعارض با هم دیده نمی‌شود. همچنین با بررسی احادیث مختلف می‌توان به این نتیجه رسید که کتاب قرآن عاری از اختلاف و تناقض می‌باشد.

**کلید واژه‌ها:** اثبات، تناقض، عدم تناقض، قرآن کریم

## مقدمه

از نخستین سده‌های اسلامی، مسئله تناقض و تعارض در قرآن با انگیزه‌ها و دلایل مختلفی مطرح شده و در تألیفات مسلمانان بازتاب یافته است. این ادعا گاه به سبب مقابله با قرآن و انکار خاستگاه الهی آن و از سوی کسانی با تعبیر تناقض در قرآن بیان شده است و گاه به عنوان مسأله‌ای تفسیری توجه مفسران و قرآن‌پژوهان مسلمان را به خود جلب کرده و در ادبیات علوم قرآنی بیشتر با عنوان مشکل القرآن از آن یاد شده است.<sup>۱</sup>

قرآن کریم معتبرترین منبع شناخت دین اسلام به شمار می‌رود که خدای سبحان آن را به آخرین پیامبر خود نازل کرده است. شاخص‌ترین معجزه پیامبر اسلام یعنی قرآن کریم از ابعاد مختلف اعجاز برخوردار است که یکی از ابعاد آن، اعجاز از جهت عدم اختلاف می‌باشد.<sup>۲</sup> با این وصف، عده‌ای با انگیزه‌های مختلف و بعضاً به جهت مخالفت و جلوگیری از توسعه و گسترش اسلام، درصدد آن برآمده‌اند تا در قداست و الهی بودن این کلام الهی خدشه نمایند و با این اهداف، شبهه موهوم و بی‌اساس وجود تناقض در قرآن را مطرح نموده‌اند، جمع‌ی دیگر نیز هرچند مانند گروه اول دارای انگیزه ستیزه‌جویی و مخالفت با اسلام نبوده‌اند، اما به سبب عدم آشنایی با کلام عرب، اسلوب و شیوه‌های متنوع بیانی، خصوصاً عدم توجه آنان به کاربرد مجاز لغوی، عام و خاص، مطلق و مقید، مشاکله و نظایر آن، گرفتار توهم تناقض در قرآن گردیده‌اند. اشتباه این عده به خاطر عدم آشنایی آنان با اسالیب کلام عرب و عدم فراهم آوردن مقدمات و دانش‌های علمی جهت فهم و تفسیر آیات قرآن بوده است که با اتخاذ و به‌کارگیری روش‌های صحیح در راه فهم آیات کریمه و با تدبر و تفکر در این کلام الهی، واهی بودن ادعاهای موهوم آنان ثابت می‌گردد.

با توجه به اینکه عده‌ای افراد سودجو از افراد برای جلوگیری از گسترش اسلام در جهان و نیز شبکه‌های ماهواره‌ای خاصی نیز در جهت تضعیف ایمان و باور مسلمانان، به شبهه پراکنی درباره وجود تناقض در قرآن مشغول‌اند و هر ساله، با فرا رسیدن ماه مبارک رمضان که بهار قرآن است، موج جدیدی برای نشر این اکاذیب و توهمات ایجاد می‌شود. آن‌ها با نشر این شبهات می‌خواهند قرآن را تا حد کتب تحریف شده خود (کتب یهود و مسیحیت) پایین آورند. این مسئله بارها، توسط علما و قرآن‌پژوهان مورد بررسی قرار گرفته‌اند. از این رو اثبات عدم تناقض در قرآن امری ضروری است که در این مقاله ابتدا به بررسی پیشینه تاریخ

۱ عباسی، دینانی، مسئله عدم تناقض در قرآن، ص ۲.

۲ - علی نقی، اعجاز قرآن از جهت عدم اختلاف و تناقضات قرآن، ص ۱.

طرح مسئله تناقض در قرآن سپس به راهکارهای اثبات آن که مهمترین هدف پژوهش حاضر است، می‌پردازیم.

## مفهوم شناسی

### تناقض

تناقض در لغت و اصطلاح مصدر باب «تفاعل» و به معنی از هم گسیختن و شکستن می‌باشد، مثل شکستن استخوان و از هم گسیختن ریسمان و تناقض در کلام، یعنی گفتار ضد و نقیض<sup>۱</sup>.

تمام اهل لغت واژه «نَقَضَ» را از بین رفتن، از هم پاشیدن و فاسد شدن معنا کرده‌اند<sup>۲</sup> و تناقض در اصطلاح نیز عبارت است از اختلاف دو قضیه، به طوری که خودبه‌خود از صدق هر یک از آن دو، کذب دیگری لازم آید و همچنین به عکس؛ یعنی از کذب هر یک، صدق دیگری لازم آید.<sup>۳</sup> تناقض از دو قضیه تشکیل شده که یکی وجودی و دیگری عدمی است و میان آن دو قضیه نهایت نفرت و عناد وجود دارد، به گونه‌ای که هیچ‌گاه با هم جمع نمی‌شوند و همین‌طور نبود هردوی آن‌ها نیز ممکن نیست، به نوعی که هیچ‌کدام از آن دو قضیه یا دو شیء موجود نباشند.

### اثبات

اثبات. [ ] [ ع مص ) نیک شناختن کسی را و برجای داشتن او را. اثبات به معنای ثابت کردن و تصدیق کردن است.<sup>۴</sup>

۱ - قرشی، قاموس قرآن، ج ۷، ص ۱۰۵.

۲ - راغب اصفهانی، المفردات فی غریب القرآن، ج ۱، ص ۸۲۱.

۳ - همان، ص ۵۲۷.

۴ - طریحی، مجمع البحرین، ۳ و ۴.

۵ - التفتازانی، شرح المقاصد، ص ۲۱۸.

۶ - دهخدا، لغت نامه دهخدا، ج ۱.

## پیشینه توهم تناقض در قرآن

### ۱- در عصر معصومان (علیهم السلام)

از آنجا که هر پیامبری برای اثبات نبوت خویش معجزه‌ای ارائه می‌کند، پیامبر اسلام (صلی الله علیه و آله) نیز قرآن را به‌عنوان معجزه‌ای الهی ارائه کرد. معجزه‌ای که بر دل‌ها اثر می‌گذاشت و اثر آن بر سران مشرکین مخفی نبود. از همان زمان بود که مخالفان ایشان سعی در مخفی کردن حقیقت و ابطال اثر آیات قرآن در قلوب مردم داشتند. اما به سبب ناتوانی آن‌ها و اقبال مردم به شنیدن آیات قرآن، سران مشرکین چاره‌ای ندیدند تا شنیدن قرآن را تحریم کرده و مردم و مسافران مکه را از شنیدن آن منع کنند.

در این راستا، به خاطر ایجاد هراس و دور کردن مردم از پیامبر (صلی الله علیه و آله)، به ایشان اتهاماتی زدند. آن‌ها حضرت را مجنون، کاهن، شاعر، کاذب و افتراگو می‌خواندند. علاوه بر این، قرآن را اسطوره و افسانه می‌نامیدند. در عصر امامان (علیهم السلام) نیز، در پی گسترش و ترویج معارف قرآن، روند تهمت و دروغ نسبت به آن و تردید در وحیانی بودنش ادامه یافت. حتی باعث بروز شبهاتی در دل برخی از افراد گشت. پاسخ ائمه (علیهم السلام) و یارانشان به سوالاتی در مورد تناقضات قرآن، بیانگر مطرح بودن این موضوع در آن دوران است.<sup>۱</sup>

### ۲- در مطالعات و آثار مستشرقان

امروزه سر منشاء بسیاری از شبهات قرآنی به خصوص در بحث تناقضات، آثار و افکار مستشرقان است. گرچه بسیاری از مستشرقان، در پژوهش‌های قرآنی، هدفی جز مبارزه با آن را نداشته‌اند، اما بسیاری از آن‌ها پس از مطالعات و پژوهش‌های عمیق به متعالی بودن آموزه‌ها و آیات قرآن اعتراف کرده‌اند.

گروهی از دانشمندان و قرآن‌پژوهان غیرمسلمان، مانند ایزوتسوی ژاپنی، توماس کارلایل اسکاتلندی و جرجی زیدان مسیحی به این نتیجه رسیده‌اند که معارف قرآن آن قدر عالی و منطبق با آموزه‌های الهی است که قطعاً یک نوع پیوند با خدا دارد و به‌گونه‌ای مورد عنایت خداوند بوده است و به همین خاطر سبب نجات مردم جزیره‌العرب و سعادت میلیاردها انسان مسلمان در طول تاریخ شده است. با این حال، آن‌ها نزول وحی خداوند بر حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) و وحی بودن آیات قرآن را نپذیرفته‌اند، از این رو قرآن را کتاب

۱ - ابن بابویه، التوحید، ص ۲۵۵ و ۳۶.

آسمانی و اسلام را آخرین دین الهی ندانسته و به آن نگریده‌اند اما بعضی از شرق شناسان غربی مانند پروفیسور هانری کربن فرانسوی، دکتر موريس بوکای فرانسوی، جان دیوان پورت انگلیسی و شهید دکتر ادوارد انیلی ایتالیایی، منشاء قرآن کریم را وحی آشکار الهی دانسته‌اند و معتقدند قرآن توسط جبرئیل امین بر حضرت محمد (صلی الله علیه و آله) نازل شد. این گروه بعد از بررسی‌های علمی فراوان وقتی به این حقیقت که مصدر قرآن وحیانی است، دست یافته‌اند، از دین سابق خود دست کشیده و دین اسلام را پذیرفته و مقالات علمی ارزنده‌ای در این زمینه تألیف کرده‌اند. اسامی حدود دویست نفر از آن‌ها در کتاب مستقلاً جمع‌آوری و منتشر شده است.<sup>۱</sup>

### ۳- آثار علمی علما در جهت روشنگری

دانشمندان اسلامی در جهت پاسخگویی به شبهات مطرح شده از سوی مغرضان و برخی از مستشرقان، به تدوین و تألیف آثار گران‌بهای پرداخته‌اند. حضرت آیت‌الله محمد هادی معرفت در کتاب «شبهات و ردود»<sup>۲</sup> از برخی از این دانشمندان نام برده است. مهم‌ترین اشخاصی که در زمینه شبهات و پاسخ به تناقضات قرآنی تلاش کرده‌اند؛ عبارت‌اند از: ابی علی محمد بن مستنیر بصری، ادیب و از یاران امام صادق (علیه السلام) بوده است. او کتابی در مورد شبهات قرآنی، به ترتیب سوره‌ها به نام «الرّد علی الملحدین فی تشابه القرآن» تألیف کرده است.

## علل ادّعی وجود اختلاف در آیات قرآن

### ۱- اختلاف در عهدین

مستشرقان غربی و قرآن‌پژوهان مسیحی، چون به مشاهده تناقض‌های فراوان در عهدین و کتاب‌های مقدّس خود عادت کرده‌اند، بر اساس همان عادت، انتظار وجود تناقض‌های فراوان در کتاب آسمانی مسلمانان داشتند. لذا به جستجو برای یافتن موارد آن در قرآن کریم پرداختند. - دایرةالمعارف بریتانیا اختلاف در عهدین را حدود یک‌میلیون مورد حدس زده است<sup>۳</sup> - ویل دورانت ضعف حافظه نویسندگان اناجیل و حک و اصلاح‌های ناسخان آن را، یکی از دلایل این امر می‌داند.<sup>۴</sup>

۱ - رضایی، حلیم اف، مبانی نظری مستشرقان در مورد تناقضات قرآن، ص ۴.

۲ - معرفت، شبهات و ردود حول القرآن، ص ۲۴۷.

۳ - صادقی، البشارات والمقارنات، ص ۴۸.

۴ - دورانت، تاریخ تمدن، ص ۶۱ و ۶۵۵.

اولاً: انسان همانند سایر موجودات این عالم در معرض تغییر و تکامل تدریجی است.  
ثانیاً: هیچ انسانی یافت نمی‌شود که جامع تمام علوم گردد.  
ثالثاً: انسان تحت تأثیر شرایط گوناگون محیط زندگی خویش قرار می‌گیرد.

### ۳- تفسیر قرآن

با ملاحظه آثار خاورشناسانی که در آیات قرآن دچار توهم تناقض شده‌اند، معلوم می‌شود بسیاری از آنان تنها به تحلیل سطحی محتویات قرآن اکتفا کرده‌اند و یا حتی به تقطیع و جداسازی آیات از سیاق خود، برای رسیدن به هدف خود دریغ ننموده‌اند و به روش درست تفسیر آیات توجه نداشته‌اند.

روش صحیح تفسیر بر دو پایه استوار است که عبارت‌اند از:

#### (۱) اتخاذ مبناي صحیح در تفسیر

مفسر در این قسمت باید مبناي خویش را نسبت به مبناي مربوط به متن قرآن، مانند معناداری، فصاحت و بلاغت الفاظ و جملات متن، تعدد معانی آیات، تحریف ناپذیری قرآن و تفکیک نکردن موضوعی مطالب قرآن اتخاذ نماید. همچنین مفسر باید نسبت به مبناي مربوط به مؤلف قرآن، مانند هویت مؤلف (خدا یا پیامبر یا شخص دیگر) و نیز مبناي مرتبط به فهم، مانند امکان فهم، ضابطه‌مند بودن فهم و واقع‌نمایی فهم و مبناي مربوط به مفسر، مبناي صحیحی برگزیند.

#### (۲) تفسیر

در نظر گرفتن قواعد و قراین تفسیر، مانند در نظر گرفتن قرائت صحیح، مفاهیم کلمات در زمان نزول، قواعد ادبیات عرب و قرائن می‌باشد. علاوه بر موارد یاد شده، مفسر باید علوم موردنیاز، شرایط و ملکات لازم برای تفسیر را به دست آورد تا بتواند تفسیری نزدیک به واقع ارائه دهد.

### ۴- عدم تناقض قرآن در احادیث

در احادیث معصومین (علیهم‌السلام) نیز به عدم اختلاف و باطل و کجی در قرآن اشاره شده است:

۱- امیرالمومنین (علیه‌السلام) فرمود: بر شما باد به کتاب خدا که آن ریسمان محکم است... کج نمی‌شود تا آن را راست کنند و از حق انحراف حاصل نمی‌کند تا از آن بخواهند که به حق بازگردد.<sup>۱</sup>

۲- امام سجاد (علیه‌السلام) می‌فرماید: قرآن ترازوی درستی است که زبانه‌اش از حق منحرف نمی‌شود و نور هدایتی است که فروغ آن از چشم نگرندگان محو نمی‌گردد.<sup>۲</sup>

۳- امام صادق (علیه‌السلام) فرمود: قرآن گفته خدا و فرستاده او است و کتاب عزیزی است که باطل از هیچ طرف به آن راه ندارد؛ بنابراین، این کتاب شک و شبهه‌ای در آن نیست و راهنمای پرهیزگاران است.<sup>۳</sup>

## ۵- گفتار جامع پیامبر دلیل کلام الهی بودن و عاری از تناقض

با توجه به این مقدمات حال اگر انسانی که در خلال بیست و سه سال از عمر پرتلاطم خود و شرایط متنوع، گفته‌هایش هم از لحاظ اسلوب و نظم و هم از نظر معارف و محتوا جامع، یکسان و هماهنگ باشد می‌توان نتیجه گرفت که چنین کلامی، کلام الهی بوده و معجزه است.<sup>۴</sup>

## جایگاه علمی واژه عدم تناقض در قرآن

از آنجایی که روحیات هر انسانی دائماً در تغییر است و دائماً با گذشت روز، ماه و سال، زبان، فکر و سخنان انسان‌ها دگرگون می‌شود. مخصوصاً اگر کسی در برابر حوادثی بزرگ قرار گرفته باشد، حوادثی که یک انقلاب فکری، فرهنگی، اجتماعی، عقیدتی و سیاسی را پایه‌ریزی کند، او هر قدر بخواهد سخنان خود را یکسان و یکنواخت و بر مبنای افکار و اندیشه اولی خود بهینه‌سازی کند قادر نیست.

اما قرآن در مدت بیست و سه سال بر طبق احتیاجات و نیازمندی‌های تربیتی مردم در شرایط و ظروف کاملاً مختلف نازل شده و نیز کتابی است که درباره موضوعات متنوع سخن می‌گوید، گاهی درباره توحید و اسرار آفرینش و زمانی درباره احکام، قوانین، آداب و سنن، وقتی دیگر درباره امت‌های پیشین و سرگذشت تکان‌دهنده آنان و ... با این حال در سراسر آیات

۱ - نهج البلاغه، خ ۱۵۶، ج ۱، ص ۱۴۶.

۲ - صحیفه سجادیه، دعای ۴۲، ج ۱، ص ۲۰۷.

۳ - ذلک الكتاب لا ریب فیہ هدی للمتقین، بقره: ۲.

۴ - بلاغی، آلاء الرحمن، ج ۱، ص ۴۲.

قرآن از نظر محتوا و مفاهیم آن هیچ گونه تناقضی مشاهده نمی‌شود، این نمی‌تواند صورت گیرد مگر این‌که از یک منبع ما فوق بشری سرچشمه گیرد.<sup>۱</sup>

خداوند خود به این ویژگی قرآن در سوره زمر اشاره کرده است و می‌گوید: این کتاب قرآنی است فصیح و خالی از هرگونه کجی و نادرستی.<sup>۲</sup> هیچ گونه باطلی، نه از پیش رو و نه از پشت سر، به سراغ آن نمی‌آید.<sup>۳</sup> بنابراین ما هنگامی که در قرآن تدبر می‌کنیم و آیات آن را عاری از اختلاف و تناقض می‌یابیم.

## نتیجه‌گیری

با توجه به اینکه عده‌ای افراد سودجو از افراد برای جلوگیری از گسترش اسلام در جهان و نیز شبکه‌های ماهواره‌ای خاصی نیز در جهت تضعیف ایمان و باور مسلمانان، به شبهه پراکنی درباره وجود تناقض در قرآن مشغول‌اند از این رو اثبات عدم تناقض در قرآن امری ضروری است. که در این مقاله مورد بررسی قرار گرفته است.

۱- با بررسی ظاهر و معارف آیات قرآن پی می‌بریم همه آیات آن هماهنگ و خالی از هرگونه تضاد، تناقض و ناموزونی است و یک نظم و هماهنگی ویژه در آیات آن حاکم است.

۲- در معارف آن هیچ گونه تناقض و تضادی وجود ندارد، بلکه آیات آن یکدیگر را تفسیر کرده و بعضی از آن بعضی دیگر را بیان می‌کنند و جمله‌ای از آن مصداق جمله دیگر است.

۳- با اتخاذ مبنای صحیح در تفسیر و در نظر گرفتن قواعد و قرائین تفسیر می‌توان به تحلیل درستی از آیات قرآن رسید. و این نتیجه رسید رابطه دو آیه متفاوت در از نوع عام و خاص یا مطلق و مقید باشد. با تدبر و تفکر در قرآن معلوم می‌گردد که در هیچ جای قرآن، دو آیه متناقض و یا متعارض با هم دیده نمی‌شود.

۴- با بررسی احادیث مختلف و گفتار جامع پیامبر می‌توان به این نتیجه رسید که کتاب قرآن عاری از اختلاف و تناقض می‌باشد.

---

۱ - طبرسی، تفسیر جوامع الجامع، ج ۱، ص ۶۳۲.

۲ - قرآنا عربیا غیر ذی عوج، زمر: ۲۸.

۳ - لایاتیه الباطل من بین یدیه و لا من خلفه، فصلت: ۴۲.

## فهرست منابع:

### \*قرآن کریم

### \*صحیفه سجادیه

### \*نهج البلاغه

### منابع فارسی

- ۱- آرمسترانگ، کرن، خداشناسی از ابراهیم تاکنون، ترجمه محسن سپهر. تهران: نشر مرکز، ۱۳۸۲.
- ۲- بلاغی، محمدجواد، آلاء الرحمن، ج ۱، ص ۴۲، قم، مؤسسه بعثت، ۱۴۲۰ هـ.ق.
- ۳- دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، ۱۳۱۹.
- ۴- قرشی، علی اکبر، قاموس قرآن، ج ۷، ص ۱۰۵، تهران، دار الکتب الإسلامیه، ۱۳۷۱، چ ششم.
- ۵- طبرسی، فضل بن حسن، تفسیر جوامع الجامع، ج ۱، ص ۶۳۲، ترجمه مترجمان، مشهد، بنیاد پژوهش های اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ دوم، ۱۳۷۷.
- ۶- طریحی، فخرالدین، مجمع البحرین، تهران: مرتضوی، ۱۳۶۲.
- ۷- طوسی، حسین، بررسی شبهات تناقض در قرآن، قم، حوزه علمیه، ۱۳۲۳.
- ۸- ولف، کری، درباره مفهوم انجیل ها، ترجمه محمد قاضی. تهران: انتشارات امیرکبیر، ۱۳۵۸.

### منابع عربی

- ۱- ابن بابویه، محمد بن علی، التوحید، ص ۲۵۵، ص ۳۶، باب الرد علی الثنویة و الزنادقة.
- ۲- التفتازانی، سعد الدین، شرح المقاصد، ص ۲۱۸، ۱۴۰۹ ق.
- ۳- راغب اصفهانی، حسین بن محمد، المفردات فی غریب القرآن، ج ۱، ص ۸۲۱، دمشق بیروت، دارالعلم الدار الشامیة، ۱۴۱۲ ق، چ اول.
- ۴- شراره، عبدالجبار. بحوث فی القرآن الکریم (نظرات جدیدة). قم: جماعه المدرّسین - مؤسسه النشر الإسلامی، ۱۴۱۶ هـ.ق.

- ۵- راغب اصفهانی ابوالقاسم، مقدمه جامع التفاسیر، ج ۱، ص ۱۰۶-۱۰۸، کویت انتشارات دارالدعوه، ۱۴۰۵ ه ق.
- ۶- صادقی، محمد، البشارات والمقارنات، نجف: مطبعة الغری، ۱۳۸۸.
- ۷- طباطبایی محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱، ص ۶۸-۶۹، لبنان، بیروت، دار الکتب العلمیه، س ۱۴۱۱ ه ق.
- ۸- معرفت، محمدهادی، شبهات و ردود حول القرآن، ص ۲۴۷، کلام عن موهب الاختلاف فی القرآن.
- ۹- \_\_\_\_\_، علوم قرآنی، ج ۱، ص ۳۵۷-۳۵۸، مؤسسه فرهنگی انتشارات التمهید، ۱۳۷۸ ش، ج اول.

## مقاله

- ۱- رضایی، محمد علی اصفهانی، حلیم اف، محمد الله، مبانی نظری مستشرقان در مورد تناقضات قرآن، مجله قرآن پژوهی خاورشناسان، شماره ششم، بهار و تابستان ۱۳۸۸.
- ۲- عباسی، مهرداد، دیانی، مرضیه، مسئله عدم تناقض در قرآن: خاستگاه، سیر تاریخی و روش‌های عالمان مسلمان در اثبات آن، ۱۳۸۹.
- ۳- علی‌نقی، جعفر، اعجاز قرآن از جهت عدم اختلاف و تناقضات قرآن، فصلنامه علمی تخصصی اسلام‌پژوهان، سال هفتم، ۱۳۹۹.